

A NEVELÉSTUDOMÁNY HUSZONÖT ÉVÉNEK TÜKRÖZŐDÉSE A MAGYAR PEDAGÓGIÁBAN

A Magyar Pedagógia ezzel a számával olyan határhoz érkezett, amely alkalmat ad a visszatekintésre, a megtett út eredményeinek mérlegelésére, egyúttal az előtekintésre, a múlt tanulságainak a jövő formálásában való érvényesítésére, illetve ilyen irányú eszmélkedésre egyaránt. A határ ugyanis, amelyhez elérkeztünk, a folyóirat „új folyamának” indulásától számított 25. esztendő, s ez már olyan időtartam egy folyóirat életében, amely megérdemli, hogy legalább vázlatosan számbavegyük: mit akartunk tenni és mit tettünk; mi volt a programunk és mit valósítottunk meg belőle, s mi az, amit nem tettünk, vagy nem eléggé jól tettünk. S egyáltalán mi az, ami az utánunk következő szerkesztőkre és szerzőkre hárul, részben 25 évvel ezelőtt kítűzött programunk teljesítésében, valamint — és főképpen — a társadalmi fejlődés előttünk álló és sok tekintetben új szakaszának megfelelő, a kor követelményeivel adekvát pedagógiai kutatási teljesítmények publikálásában.

Amikor 1961-ben útjára indult a Magyar Pedagógia „új folyama” s akkor már — egykori elődjétől eltérően, amely a hajdani Magyar Pedagógia Társaság orgánuma volt — a Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottságának folyóirataként, alapjában véve hármas feladat teljesítésére vállalkozott.

A folyóiratban — amint akkoriban megfogalmaztuk — „jelentős helyet kell biztosítani a pedagógiai kutatás pontos és hatékony módszereit bemutató tanulmányoknak, egzakt vizsgálatok leírásainak, ilyen vizsgálatok eredményei értékelésének a neveléstudomány minden területén”.

„Egzakt vizsgálatok leírásaival s megfelelő szintű elemzéseivel, illetve ilyen jellegű vizsgálatok publikáció útján történő támogatásával egyidejűen azonban a folyóiratnak különleges feladata — éppen mert akadémiai folyóirat — megfelelő szintet elérő olyan elméleti jellegű tanulmányok közlése is, melyek a neveléstudomány alapkérdéseire vonatkoznak, olyan kérdésekre, melyek helyes megoldása széles területen viszi előre a neveléstudomány fejlődését”.

A tanulmányok anyagát — mondtuk akkor — fokozatosan mind alaposabb és sokoldalúbb tájékoztatásnak kell kiegészítenie, amely kiterjed a művelődéspolitikai és iskolaszervezet problémáira és törekvéseire, hazai és külföldi tudományos eredmények ismertetésére és értékelésére, tudományos ülések anyagának bemutatására, más tudományok pedagógiai szempontból jelentős következtetéseire stb.

Amikor „a neveléstudomány minden területét” említettük a programban, akkor ezt valóban a pedagógia minden ágazatára arányosan kiterjedő módon gondoltuk, s amikor

megfelelő szintű elméleti tanulmányok szükségességét említettük, akkor is a neveléstudomány teljességére kiterjesztettük ebbéli reményeinket.

Talán nem fölösleges utalni arra, hogy amikor a színvonalas elméleti jellegű tanulmányok közlésére s az egzakt kutatások ösztönzésére igyekeztünk elkötelezni magunkat, akkor a neveléstudomány olyan fejlődésére, illetve e fejlődésnek a folyóirat által támogatott olyan lehetőségére gondoltunk, amely a rövid távon felmerülő aktuális feladatok pedagógiai kiszolgálását túlhaladva a neveléstudomány alapkérdéseiben biztosíthat olyan számottevő előrelépést, amelynél fogva ez a tudomány egyre inkább képessé válik a köznevelés ügyének hosszútávú feladataiban való hatékony részvételre. Tehát lényegében a napi aktualitásokon túlmutató tudományos fejlődés eszméje lebegett szemünk előtt, minthogy különösen az 50-es évek tapasztalatai eléggé megmutatták: a pedagógiai „kiszolgáló” funkciója, tudományos tevékenységének ilyen funkciókra való redukálása nem (feltétlenül) eredményezi magának a tudománynak a kellő mértékű belső fejlődését, elméleti megerősödését, a kutatási eredmények és tapasztalatok olyan akkumulációját, amely lehetővé teszi számára az igényes és valóban felelős részvételt a döntéshozatalokat megelőző komplex vizsgálatokban.

Az *elméleti és egzakt-kísérleti-mérési* jellegű tanulmányok, valamint a viszonylag tágra értelmezett *tájékoztató* természetesen csak mintegy a fő irányait szabták meg a kezdeti elképzeléseknek. Már akkor tudni, illetve sejtani lehetett, hogy – a neveléstudományi kutatás hazai és nemzetközi helyzetétől függően – bizonyos esetlegességekkel számolnunk kell; korántsem lehet egyszerűen arra alapozni a tevékenységet, hogy „mit szeretnénk”, hanem azt is figyelembe kell venni, „mi lehetséges”.

Esetünkben – amint erre később bőven szerezhettünk tapasztalatokat – különösen nagy szerepet játszott az a körülmény, hogy a pedagógia különböző területeiről mintegy spontán módon milyen eredmények érkeznek be. Bár kezdettől fogva szándékunkban állt bizonyos előrendeléssel is dolgozni – különösen fundamentális témákkal kapcsolatos elméleti tanulmányok megírását illetően, – e téren viszonylag szerény eredményeket értünk el, legalább is a folyóirat egzisztálásának első évtizedében; a második évtizedben e tekintetben kedvezőbb periódusaink is voltak.

Meg kell még jegyezni, hogy kezdetől fogva törekedtünk olyan számok megjelentetésére, amelyek egy-egy átfogóbb téma körül szerveződő tanulmányokat tartalmaznak, tehát tematikus jellegűek; sőt, eredeti programunkban egyenesen az az elképzelés szerepelt, hogy „a folyóirat tanulmányi anyaga évnegyedről évnegyedre egy-egy fő téma köré tömöríthető és tömörítendő is”; ezt az elképzelést már a hatvanas években csak esetenként és részlegesen lehetett megvalósítani.

Ha most a folyóirat fennállásának 25. évfordulója alkalmával a megtett utat közelebbről is jellemezni akarjuk, akkor ajánlatos – és a tapasztalatok szerint szükséges is – *három* főbb ciklust megkülönböztetni fejlődésében.

Az *első* ciklus nagyjából a hatvanas évek tevékenységét jelenti, amelyeknek végén mintegy záróköként az V. Nevelésügyi Kongresszus munkája és ajánlásainak közzététele szerepelt.

A *második* ciklus a 70-es évekre tehető, amelyeket a maguk egészében a 72-es közoktatási párthatározat nyomán formálódó pedagógiai kutatás és tantervi munkálatok jellemeztek.

Végül a *harmadik* ciklus a 80-as évek első fele, amely a „hagyományos” neveléstudo-

mány fokozatos fellazulásának és differenciálódásának időszaka, a fejlődés sokfelé való elágazódásának s ezzel együtt egy bizonyos polarizálódásnak is a határozottabb kirajzolódása.

Mindhárom ciklus mögött – több-kevesebb aktivitással – természetesen az Akadémia Pedagógiai Bizottsága is ott áll, a társadalmi-közoktatáspolitikai fejlődés alapvető igényeire válatkozó intenzitással reagáló tevékenységével.

A három ciklusban valamelyest eltérő szerkesztői attitűd is jelentkezett; az *első ciklusban* az elméleti tanulmányokban széleskörű tematikai szóródás, az egzakt-kísérleti jellegű eredmények intenzív gondozására való törekvés és – a társadalmi konszolidáció kapcsán egyértelműen lehetővé váló – sokoldalú tájékozódás volt a jellemző; ez a pozitív tevékenység még szisztematikusabbá s a folyóirat megjelenése rendszeresebbé vált a *második periódusban*, egyúttal valamelyest növekedtek a neveléstörténeti tárgyú publikációk; ugyanakkor – a szerkesztés szándékaitól függetlenül – az országos pedagógiai kutatási tervekkel kapcsolatos bizonytalansági tényezők beszivárogtak a folyóirat életébe, s ezt az 1972-ben létrejött akadémiai Pedagógiai Kutató Csoport viszonylag rövid időtartamú tevékenysége csak kevésbé tudta ellensúlyozni. A *harmadik periódus* (amelyben szokatlanul nagy mértékben változott magának a szerkesztő bizottságnak az összetétele is) leginkább ki volt téve a neveléstudományi kutatás megnövekedett gondjainak; jelentkeztek a hiányzó országos neveléstudományi kutatási terv miatti bizonytalansági tényezők, még nehezebbé vált az előretervezés a pedagógiai kutatás intézményrendszerének átalakulása miatt, s egyúttal kezdtek élesen kirajzolódni magában a neveléstudományi koncepcióban egy kifejezett polarizáció körvonalai is.

Mindez természetesen csak nagy vonalakban való jellemzése az említett időszakoknak; ha közelebbről megtekintjük ezeket, mindegyiken belül az értékes publikációk egész tömegét találjuk; esetenként – és igen sok esetben – olyanokat, amelyeket érdemes lett volna a közoktatáspolitikai döntéshozóknak nagyobb mértékben figyelembe venniük az adott időszakban. Ennek hiányában utólag könnyen az a benyomás támadhat, hogy a neveléstudomány nem adott kellő időben megfelelő jelzéseket. A jelzések esetenként megvoltak, de a jelzések „vétele” korántsem volt intézményesen biztosítva.

Hogy a jelzések vétele több esetben nem következett be, abban bizonyára komoly része van annak a körülménynek is, hogy a folyóirat (viszonylag kis létszámú olvasóközönséggel rendelkezve) szerény tömeghatást tudott képviselni, s esetenként nem volt elég „hangos” még olyan kérdésekben sem, amelyeket – mint időszerűeket – érdemes lett volna jobban propagálni. Nem volt megszervezve (és mindmáig nincs megoldva) az a kérdés, hogy a rokon folyóiratok híradással legyenek egymás főbb publikációiról; ez még a jövő feladatai közé tartozik.

Közelebbről megvizsgálva már most az egyes periódusokra jellemző tevékenységet, erről – általánosságok helyett – tényszerűen a következőket lehet elmondani:

Már az *első periódusban az elméleti jellegű tanulmányok*, illetve témák egész sora bukkant fel a folyóirat hasábjain. Jelképesnek is tekinthető, hogy mindjárt kezdetben tanulmány jelent meg a szocialista munkaiskoláról, a munkára nevelés történeti megközelítésében felbukkanó problémaköréről, a munkára nevelés és a kísérleti iskolák kérdéséről. Felbukkantak olyan, a neveléstudomány marxista alapozása szempontjából ugyancsak fundamentális témák, mint *Marx* Gazdasági-filozófiai kéziratok című művének konceptusa, valamint a marxi személyiségelmélet és a nevelés összefüggése.

Pedagógiai Bizottsági vita alapján önálló tanulmányban foglalkozott a folyóirat az *iskolareform* végrehajtásának elvi kérdéseivel.

Tematikus számban tette közzé az oktatási folyamat korszerűsítésének strukturális kérdéseivel foglalkozó *1962. évi nemzetközi pedagógiai konferencia* teljes anyagát; ez a szám egyben jelentős lehetőséget biztosított egy fontos kérdésben nemzetközi összehasonlító tevékenységre, a neveléstudomány komparatív jellegű tájékozódására.

Közreadta a folyóirat az *Országos Távlati Kutatási Terv 67. sz. főfeladatánk – „a szocialista neveléstudomány alapkérdéseiről”* – lebontott, belsőleg részletezett *konceptióját*.

A *Lenin-évforduló* kapcsán három elméleti tanulmányban foglalkozott a Lenin-életmű pedagógiai vonatkozásaival.

Elvi jelentőségű tanulmányt publikált a tehetségek kibontakoztatása területén adódó pedagógiai feladatokról, továbbá a középiskola jövőjének örök-aktuális kérdéséről, valamint az értelmi tevékenységek szakaszos fejlesztésének elméletéről. Tanulmány jelent meg a korszerűség és felnőttoktatás kérdéséről, az esztétikai nevelés tartalmáról, a tudományos-technikai forradalomnak a nevelés függvényében jelentkező hatásairól, a szexuális nevelés időszerű problémáiról stb, stb.

A folyóirat életének ezt az első fejlődési ciklusát a „Huszonöt év a szocialista pedagógia útján” című tematikus szám zárta a 70-es esztendőben.

Az elvi-elméleti jellegű tanulmányok mellett – amelyeknek itt természetesen csak a legfontosabbjait említhettük – a folyóirat tervszerűen igyekezett eleget tenni az *egzakt-kísérleti-mérési módszerekkel készült tanulmányok* közlése tekintetében vállalt kötelezettségének.

Már önmagában is jellemző e tekintetben, hogy az induló számban iskolás tanulók megterhelésével kapcsolatos vizsgálati eredmények, valamint a túlterheléssel kapcsolatos konkrétumok szerepelnek. A tanulók szociális és kulturális helyzetének összehasonlító vizsgálata, iskolás gyermekek otthoni tanulásának áttekintése, a különböző nevelői magatartásformák hatása a tanulók érdeklődésére és munkafegyelmére, az általános iskolában végzett eredményfelmérés tapasztalatai stb, – mind egy-egy fontos vizsgálati eredmény megjelenését mutatja a folyóirat különböző számaiban.

Még nem értük el a 60-as évek közepét, amikor a szerkesztőség tematikus számot tett közzé a programozott tanítás és a tanítógépek témájában (1964). Nem sokkal később „A programozott tanulás 10 éve” címen jelentkezhettünk (1966).

Ugyanebben az időszakban foglalkoztunk a társaskapcsolatok megszilárdítása és fejlesztése az óvodában témával és több részletben az iskolai siker és kudarc hatásaival.

Ha mindehhez hozzávesszük egy képzőművészeti vizsgálat tanulságait, a csoportmunka-kísérletek eredményeit, a kísérlet a matematikatanítás korszerűsítésére, valamint a kísérlet a napközis otthoni tanulás racionalizálására című publikációkat, akkor valamelyes fogalmat alkothatunk a 60-as évek periódusának azokról a cikkeiről, illetve a cikkek ama vonulatáról, amelyek „egzakt vizsgálatok leírásainak” s az ilyen vizsgálatok eredményei értékelésének területére esnek.

Az említettekhez hozzá kell még számítanunk fontos *kutatás-módszertani tanulmányokat* is (pedagógiai jelenségek kvantifikálása; a nevelési tapasztalatok feltárásának módszere; az erkölcsi magatartás vizsgálatának kutatómódszertani kérdései).

Ugyancsak hozzá kell vennünk a szóban levő periódus eredményeihez a *neveléstörténeti tanulmányok és cikkek*, a neveléstörténeti jellegű recenziók és megemlékezések

sokszínű anyagát (hogy csak néhányat említsünk közülük: a huszita-táborita népoktatási törekvések hatása Magyarországon a XV–XVI. században; iskolaügy a középkori Pest-Budán; Comenius-tanulmányok; Pestalozzi ipari pedagógiája; a 100 esztendő s népiskolai törvényről, továbbá a Tanácsköztársaság pedagógiai vívmányaival és tanulságai-val foglalkozó cikkek; emlékezés Kármán Mórra; a „Nevelésügyünk húsz éve” és „A magyar népi demokrácia nevelésügyének története” című művekkel kapcsolatos recenziók; Kemény Gábor válogatott műveivel foglalkozó recenzió; egy Tessedik-tanulmány, valamint egy Makarenko-tanulmány; egy tanulmány, amely iskolarendszerű felnőttoktatásunk kialakulásával és fejlődésével foglalkozik a felszabadulás utáni években stb.).

Mindezt az önmagában is gazdag és színes anyagot egy ugyancsak tartalmas rovat egészítette ki, amely kezdetben az *Irodalom* címet, később a *Szemle*, és a *Könyvekről, folyóiratokról* címet, időnként pedig pluszként a *Külföldi folyóiratokról* címet is viselte. A sokoldalú tájékoztatás, a tartalmas információk sokasága a recenziókban, az esetenkénti ötletszerűsége is segítő, illetve azon túlmutató ötletesség egyaránt jellemző e rovatok írásaira. Hozzájuk csatlakozik a Pedagógiai Bizottság tevékenységéről szóló híradások anyaga, továbbá a Tudományos Minősítő Bizottság tevékenységével kapcsolatos információk.

Így értük meg a *60-as és 70-es évek fordulóját*, és pedig azzal a reménnyel és tapasztalattal, hogy a *folyóirat első évtizede* valamit máris felmutatott az eredetileg megfogalmazott programból, s a szerkesztés valóban szerénynek minősíthető lehetőségeihez képest, valamint ahhoz képest, hogy nem havonkénti folyóiratról, hanem évnegyedenként (és nem is mindig pontosan) megjelenő periodikáról van szó – a kiadvány az adott történelmi időszakban talán nem lebecsülhető eredményt hozott a neveléstudomány fejlődése szempontjából. Erre mutat az egyes „anyagoknak” az a leíró jellegű bemutatása is, amivel mondanivalókat dokumentálni igyekeztünk: a tények felsorolása, amelyhez – a folyóirat adott korszakának jellemzése érdekében – folyamodtunk.

Ezzel az előzménnyel a poggyszában indulhatott el az újabb összetételű szerkesztőség a 70-es évek feladatai felé.

A *70-es évek* folyóirat-eredményeit áttekintve, mindenekelőtt feltűnik a publikációk összmenyiségének az előző évtizedhez viszonyított további növekedése és – nem elhanyagolható momentum – az elvi-elméleti jellegű tanulmányok, cikkek belső differenciálódása. A teljesítmény fokozódása azonban az egzakt-kísérleti vizsgálatok, a neveléstörténeti tanulmányok, valamint a tájékoztató rovatok (Körkép, Könyvekről, folyóiratokról stb.) viszonylatában is tapasztalható.

Újraolvasva ennek a korszaknak az *elvi-elméleti tanulmányait*, ezeknek mintegy *három sávja* mutatkozik meg a mai olvasó előtt.

– Az *egyik* a kutatástervezéssel foglalkozó, az akadémiai pedagógiai bizottság tevékenységét érintő, valamint a neveléstudomány helyzetét bemutató s annak kilátásait elemző tanulmányok köre;

– a *másik vonulat* a neveléstudomány aktuális tudományelméleti, nevelésfilozófiai, tehát a tudomány egzisztenciális kérdéseit tagláló tanulmányok, továbbá a nevelési és oktatási tervek integrációját érintő publikációk szférája;

– a *harmadik* a nevelés- és oktatásmélelet különböző részkérdéseit elvi-elméleti szinten kifejtő tanulmányok viszonylag széles szóródásban jelentkező anyaga, amelyek imponálóan sokoldalú érdeklődésről tanúskodnak az adott fejlődési időszakban.

Ami az *első helyen említett vonulatot* illeti, szükséges elsősorban a *kutatási tervekkel* kapcsolatos publikációkra hivatkozni. Ilyen „A köznevelés fejlesztését szolgáló pedagógiai kutatások terve (1973–1990)” című dokumentum (1974. 1.), amely a Minisztertanács 1035/1973. (IX. 19.) számú határozatának intézkedése nyomán készült; eszerint „az országos kutatási főirányokat a köznevelés fejlesztését szolgáló pedagógiai kutatások” tervével ki kell egészíteni. A kutatási terv részletes dokumentum, amely elvi-módszertani vonatkozások mellett a fontosabb kutatási feladatokat, illetve részfeladatokat is pontosan megjelöli.

Minthogy azonban itt kifejezetten a *köznevelés fejlesztését szolgáló kutatásokról* volt szó, érthető, hogy felmerült magának a *neveléstudomány távlati fejlesztésének terve*, illetve ilyennek a szükségessége is. Ez a Tudománypolitikai Bizottság határozata alapján 1975-ben el is készült, s „A neveléstudomány 15 éves kutatásfejlesztési koncepciója (1975–1990)” címen folyóiratunkban megjelent (1976. 3.). — Manapság újraolvasva ezt s egybevetve az 1980-as évek közepén tapasztalható alig áttekinthető neveléstudományi kutatási helyzettel, csak némi rezignációval lehet arra gondolni, hogy egy ilyen átgondolt tudományos kutatásfejlesztési terv miként kerülhetett a történelem sülyesztőjébe. Közlésével annak idején a Magyar Pedagógia mindenestire megtette a tőle telhető.

Másféle értelemben a publikációknak ugyanehhez a köréhez tartozik a Pedagógiai Bizottság funkcióját, felelősségét és lehetőségeit tárgyaló „*Növekvő felelősséggel*” című tanulmány, amely a 70-es évek második felének bizottsági teendőit s az ezzel kapcsolatos kérdéseket elemzi (1977. 2.). A *Pedagógiai Bizottság* itt körvonalazott *programja* mértékadó jellegűen határozza meg mind az elméleti kérdésekkel való foglalkozást, mind a tudományos kutató munka értékelésével kapcsolatos teendőket.

Még egy dokumentum sorolandó ebbe az első kérdéskörbe, s ez a „*Jelentés a neveléstudomány helyzetéről*” című anyag (1980. 4.), amely mintegy lezárja az 1970-es évekre tehető fejlődési ciklust, s az adott történelmi időpontban részletesen elemzi a tudomány állapotát, megelőlve — ahogy ilyenkor elkerülhetetlen — a teendőket is, amelyek a továbbfejlődéshez nélkülözhetetlenek.

A *70-es évek elvi-elméleti publikációinak ez az első vonulata* nyilván tudománypolitikai jelentőségénél fogva említendő a tanulmányok élén, minthogy — ilyen vagy olyan módon — a *fejlődés egészét érinti*.

Az elvi-elméleti publikációk *második vonulatába* — mint mondtuk — aktuális tudományelméleti, nevelésfilozófiai és tanterv-elméleti kérdések tartoznak. Ilyenek többek között „A marxista nevelésfilozófiáról”, a nevelés fogalmáról, a nevelési tervek és a tantervek integrálásáról, „a pedagógia időszerű tudományelméleti kérdéseiről”, „A köznevelés fejlesztésének néhány elméleti problémájáról”, az MTA vezetőinek részvételével megtartott tudományos ülés (1977) s ennek eredményeként a köznevelés távlatairól megjelent tanulmányok. (Ez utóbbiak már jelzik annak az akadémiailag szélesebbkörűen megszervezett tevékenységnek az évtized vége felé közismertté váló eredményeit, amelyek még később a „Műveltségkép az ezredfordulón” című kötetben láttak napvilágot).

Az elvi-elméleti tanulmányok egy *harmadik vonalában* a nevelés- és oktatásmelméleti problémák egészen széles skálája jelenik meg a folyóiratban (beleértve a hazai, hanem nemzetközi méretekben elért eredmények beépítésére is vállalkozó írásokat). Itt többek között olyan kérdések szerepelnek, mint a nevelési folyamat közösségi jellegének értelmezése, a nevelésmelméleti kutatások hazai és nemzetközi törekvéseinek áttekintése, az

iskola szerepe a társadalmi tudat formálásában, a szocialista személyiségelmélet mibenléte, az iskolai és a permanens nevelés, a tanárképzéssel kapcsolatos tanulmányok, a nevelőképzésünk jövőjét taglaló értekezés, a történeti szempont érvényesítése a pedagógiában, a személyiség erkölcsi irányultsága és az irányultság vizsgálatának problémája, a pedagógia mennyiségi és minőségi vonatkozásairól szóló esszé, összehasonlító elemzést lehetővé tevő áttekintések az angolszász pedagógia jelenkori irányairól, a pedagógia és a szociológia határkérdései, az önművelő képesség kialakítása, a szocialista munkaiskola nevelés-elméleti problémái, a köznevelés és a területi fejlettség összefüggései, a köznevelés távlati fejlesztése és a munkaerőtermelés, a szabadidő szerkezete és a felnőttoktatás, általános iskolai tanulók művészi izlésének alakítása, a didaktika korszerűsége, a gyakorlat marxista fogalma és az oktatáselmélet, az oktatás és a szakképzés fejlesztése, a pedagógiai értékelés és annak tantervi alkalmazása, az oktatási folyamat faktoranalízise, a szakmai nevelés távlati fejlesztése, a differenciált oktatás és a teljesítménymotiváció, új lehetőségek az oktatási folyamat tervezésében, a korszerű taneszközök kialakítását befolyásoló didaktikai tényezők, a tantárgypedagógiák tudományelméleti megalapozottságának nyitott kérdései, a természettudományos tárgyak integrált oktatásának lehetősége stb., stb.

A 70-es évtized elv-elméleti tanulmányainak sorát egy magas szinten megfogalmazott szintetizáló tanulmány korszakhatárként mintegy lezárja „Törekvések és irányzatok a jelenkori neveléstudományban” címen (1980. 1.).

Ha ugyanebben az évtizedben körülnézünk az *egzakt-méréses-kísérletes kutatások* eredményeit közlő publikációk sorában, a sokirányú érdeklődés és a tematikus gazdaság ugyancsak meglephet bennünket. Az „Iskolai teljesítmények mérésének és értékelésének indoklása” című, a méréses eljárásokat elvileg indokló tanulmány mellett a konkrét kérdések hosszú sora bukkan fel. Többek között: a tanulói teljesítmények az oktatási folyamat különböző szervezeti formáiban, tapasztalatok a csoportmunka jellegű tanulásról, a kollektív magatartási sajátosságok vizsgálata természetes szituációban, a tanítás-tanulási folyamat motivációs lehetőségeinek kísérleti vizsgálata, azonos iskolában azonos tárgyat tanító tanárok osztályozásának összehasonlító vizsgálata, cigány tanulók szókinccsének és szocializációs fejlettségének felmérése, a tanulók elfáradását csökkentő tényezők feltárása, oktatástechnikai eszközök és anyagok hatékonyságának kísérleti vizsgálata, az egyéni munka tervezésének gyakorlati kérdései, tapasztalatok az önálló munkára nevelésben, felmérés tanulóink közösségi eszményeiről, tanulói vélemények az iskolai értékelésről, a Világnézetünk alapjai tantárgy egy felmérés tükrében, programozott oktatás a középiskolai matematikában, ön- és társértékelés longitudinális vizsgálata, a magyar nyelvtan tanításának hatékonysága, osztályzatok alakulása a budapesti gimnáziumok utolsó osztályaiban stb.

S ebben a felsorolásban még korántsem tudunk teljesek lenni, mert csakis az egyes részművek konkrét vizsgálatára utaltunk, de ezt ki kell még egészítenünk a *kutatásmetodológiai jellegű könyvek és tanulmányok* fontos adataival.

Ezek sorában talán a legfontosabbak egyike „*A nevelés problémáinak kutatási módszerei és technikája*” című kiadvány (Budapest-Moszkva) megjelenése, illetve a folyóiratban történő méltatása; ezen túl kutatásmetodikai kérdésekkel kapcsolatos publikációk sokasága, mint például: híradás pedagógiai kutatók nemzetközi konferenciájáról, összehasonlító-pedagógiai áttekintés nemzetközi neveléstudományi vizsgálatokról,

az IEA nemzetközi vizsgálat tanulságainak áttekintése, a marxista–leninista pedagógia metodológiai problémáinak elemzése, kategóriarendszer alkalmazása a felsőoktatási előadások megfigyelésére, a kísérleti etikaoktatás módszerei és eredményei, egy felmérés számítógépes feldolgozásának kutatásmetodikai tapasztalatai, a neveléstörténeti és művelődéstudományi kutatás szemléleti-módszertani összefüggései stb.

A *tárgyalt évtized* azonban még sok egyéb eredményt is hozott: különösen értékes nemzetközi tájékoztatás sokféle külföldi folyóirat (Szovjetszkaja Pedagogika, Kwartalnik Pedagogiczny, International Review of Education, Riforma della Scuola) vissza-visszatérő ismertetésével, fontos könyvek és tanulmányok egész sorának (köztük „A marxizmus és személyiségelmélet”, „Az új tanulási módszerek”, H. Wallon válogatott tanulmányai, „A marxizmus és a mai pedagógia”, „A tananyag és a tankönyv struktúrája”, „A csoportkohézió”, „A polgári pedagógia főbb áramlatai a XX. században”, „A nevelési tapasztalat”, „Közösségek rejtett hálózata”, „A csoportmunka”, „Iskolaelőkészítés és beiskolázás”, Nevelés a változó világban, Az oktatás differenciálása a szocialista országokban és néhány tökétes államban, „A tananyag és az iskolarendszer társadalmi meghatározottsága”, a Tanulmányok a neveléstudomány köréből 1972–74-es kötetek stb.) recenzálásával, illetve bemutatásával. Esetenként olyan hangsúlyokkal – például a Tanulmányok a neveléstudomány köréből 1972–74-es kötetének kapcsán –, hogy az itt megjelent tanulmányok a nyugati pedagógiában való mintegy 15 éves tájékozottsági elmaradottság pótlását teszik lehetővé.

S még mindig nem szóltunk a *70-es évtized* gazdagon jelentkező *neveléstörténeti anyagáról* a folyóiratban. Csak vázlatos felsorolásban is a következőket említhetjük: A művelődéspolitikus Eötvös, A népoktatás történetével kapcsolatos adatok, Adalékok a Magyar Pedagógia történetéhez, Nagy László életművének belső összefüggései, Marxista neveléstörténet dokumentumokban, Nevelésügy a Tanácsköztársaság idején, A Tanácsköztársaság közoktatás-politikai és pedagógiai törekvései, Földes Ferenc halálának 30. évfordulóján (megemlékezés), Nemzetiségi politika Magyarországon 1918-ig, Kié volt a polgári iskola, Az 1939. évi II. törvény és a leventemozgalom „emlékezete”, Munkaiskolai törekvések Magyarországon a XX. század elején, Az iskolák államosításának 25. évfordulója (tematikus szám), Leventeegyesületek 1939–1945 között, A közoktatáspolitikus Lunacsarszkij, II. Rákóczi Ferenc ábécéskönyve és gyermekkori nevelői, Németh László pedagógiai nézetei, A 200 éves Ratio Educationis (tematikus körkép), Az előadás módszertanának problémátörténeti vázlata, A Gyermek című lap története stb, stb.

A neveléstudomány legkülönbözőbb jellegű, tematikájú (és esetenként eltérő szintű) publikációinak ez a felsorolása azt mutatja, hogy már önmagábanvéve az az „anyag”, amely a Magyar Pedagógiában a 70-es években megjelent, színes és számszerűségében is számottevő teljesítményre utal. Bár az említettek mindenképpen csak részt képeznek a hazai kutatások egészében, megérdemelnék az összegzést, illetve értékelést. Ettől azonban ez esetben azért lehet eltekinteni, mert ez nemcsak az évtizedre, hanem általában a neveléstudomány elmúlt korszakra kiterjedő értékelésére nézve megtörtént, s a már említett „Jelentés a neveléstudomány helyzetéről” című részletes elemzésben (1980. 4.) olvasható.

Visszatekintve az évtized végére, ma is megállapíthatjuk, hogy ebben a körültekintő elemzésben minden lényeges teljesítményre elvszerű utalás történik, ugyanakkor a problémák is világos exponálást kapnak. Talán csak egyetlen motívumnak lehet manapság

nagyobb hangsúlyt adni, hogy ugyanis a hetvenes évek második felében „az oktatáspolitikai szempontból sarkalatos jelentőségű témákkal való foglalkozás tekintélyes fórumai ezekben az években jórészt a neveléstudományi intézményrendszeren kívül jöttek létre. Munkájukba a pedagógiát művelők közül viszonylag kevesen, személyre szóló megbízás, illetve meghívás alapján kapcsolódtak be. . .” – Ebből következik, hogy *a hetvenes évek második fele – s talán éppen az évtized vége – mintegy korszakhatár a neveléstudomány helyzetében.*

Az, a végeredményben az 50-es évek második fele óta érlelődő, inkább lappangó feltevés, hogy a köznevelés valamennyi problémájáért a pedagógia a felelős, most olyan formában jelentkezett, hogy a közoktatáspolitikai döntéshozatalban szélesebb tudományos körök részesedtek (s ez mindenképpen helyeselhető), ugyanakkor a pedagógia általános felelőssége hallgatólagosan érvényben maradt, miközben ömaga leértékelődött, mint önmagában ilyen széleskörű feladatra nem alkalmas diszciplína. A helyzet ilyen alakulása egyrészt szükségszerű volt, másrészt ugyanakkor a neveléstudománynak egyértelműbben kellett volna tudatosítania, hogy a döntéselőkészítők közül ő maga csupán egy, de nem kizárólagosan felelős tudományterület, hiszen a közoktatáspolitikai, a közgazdaságtudomány, a szociológia, a pszichológia és szociálpszichológia és más tudományterületek nélkül nem lehet képes a fő problémákat megoldani. S bizonyára azt is szükséges lett volna – legalább önmaga számára – kifejezetten meghatározni, hogy *milyen körben és milyen határokig lehet felelős.* Ehelyett azt vállalta, hogy „a pedagógia. . . a nevelésre vonatkozó igazolt ismeretek *teljes rendszere,* és ekként lényegesen meghaladja a tudományág ún. klasszikus diszciplínáinak témakörét.”. Ehhez természetesen sokirányú interdiszciplináris kapcsolatainak körébe tartozó s alapjában nem neveléstudományi eredetű információk olyan tömegét is kellett volna, illetve kellene szintetizálnia, ami lehetőségeit a 70-es évek végén is és ma is meghaladja, bármilyen intézményrendszerrel dolgozzék is.

Úgy tűnik, ez az alapvető nehézség húzza le a maga súlyával a pedagógiát, amely – s ez ugyancsak elég nagy probléma – még azoknak a kifejezetten neveléstudományi tárgyú eredményeknek a rendszerezésére, összefoglalására sem tud vállalkozni, amelyeket de facto számba tud venni (ahogy az imént a Magyar Pedagógiában jelentkező eredményeket legalább felsorolászerűen számba vettük), holott bizonyára ez lenne az elsődleges feladata, mert így összeállhatnának olyan információrendszerek, amelyek hatékonyabban kérhetnének *részt* a nagy közoktatáspolitikai kérdésekben való döntésekben.

De itt már a *pedagógia tárgyánál* tartunk (amely mindmáig nincs egyértelműen meghatározva), valamint a *pedagógiai kutatások határkérdéseit, a kutatások körét* érintjük (amelyekben szintén nagyok a véleményeltérések), tehát olyan problémákhoz érkeztünk, amelyekkel jórészt még ezután kell a neveléstudománynak igazában megbirkóznia. Amit a pedagógia kutatási eredményei és kutatási módszerei az 1970-es években mutatnak (holott ezek önmagukban sokféle értéket képviselnek), e tudomány határát korántsem húzzák meg olyan átfogó szélességben, ahogy azt maga az említett Jelentés eléggé nagyvonalúan megjelöli.

Az ezzel összefüggő problémák, valamint az évtized második felében latens módon már ugyancsak meglevő s a 80-as évek első felében manifesztálódó éles nézetkülönbségek a pedagógia fejlesztésére nézve (az eddigiekkel való radikális szakítás, vagy a folyamatos fejlesztés alternatívája közti választás kérdésében való eltérő állásfoglalás) – meghatározó

körülményként jelentkezett a pedagógia további „közérzetére” s így magának a Magyar Pedagógia című folyóiratnak az 1980-as évek első felében képviselendő pedagógiai plattformjára nézve.

Ez azonban már új periódus, amelyben ismét csak a főbb publikációk felmutatására kell mindenekelőtt vállalkoznunk.

Ami ebben a *legújabb periódusban az elvi-elméleti tanulmányok* lényeges megjelenési változatait illeti, szükséges mindenekelőtt kiemelni azt a körülményt, hogy néhány publikációban erősödni látszik a nevelésfilozófiai érdeklődés és a neveléstudomány ilyen irányú felelősségének hangsúlyozása (1. többek között a neveléstudomány elméletképzési problémáiról, a marxizmus reneszánsza és a neveléstudomány, a hazai nevelélméleti kutatások seregszemléjének kérdéséről szóló publikációkat); ezekben ugyanakkor megmutatkozik a fejlődésnek differenciálódásként való értékelésétől történő elhatárolódás és a polarizálódás diagnosztizálása (sőt, talán túlzott hangsúlyozása is).

Bár a publikációk általában mindig a neveléstudományról beszélnek (beleértve a „*hagyományos*” és „*új*” a neveléstudományban címen elhangzott akadémiai referátum szövegét – 1983. 4.), voltaképpen és elsősorban mindig a nevelélmületről van szó; a *nevelélmélet és didaktika* még mindig viszonylag önálló tudományterületekként működnek s a neveléstudomány címszó alatt feltételezett *egységük inkább illúzió*. (Ilyen egységre legfeljebb a tanárképzésben lehet bizonyos törekvéseket tapasztalni, minthogy ott mindenképpen egy komplex pedagógiai kultúra biztosítását szolgáló igyekezetnek kell érvényesülnie). Ez azért sem hallgatható el, mert – miközben a *nevelélmületnek manapság inkább a nevelésfilozófiai vonulatai kapnak nagyobb hangsúlyt*, semmint egyes alapkérdéseinek egzakt vizsgálata, a *didaktika ugyanakkor* (a „*hátában*” megjelenő oktatástechnológia hatására is) *az egyre nagyobb egzaktág irányába halad*, – a neveléstudománynak a két alapvető ága inkább távolodó, semmint egymáshoz közeledő (vagy egymással esetleg integrálódó) pedagógiai kontinensekként élnek egymás mellett. Tektonikus törésvénaluk inkább mélyülni, semmint feltöltődni látszik.

Alátámasztja ezt egy fontos recenzió-tanulmány, amely az ezredforduló iskolájának kiadványa kapcsán arra a megállapításra jut, hogy abban „az elméleti pedagógia aktuális és perspektivikus lehetőségeinek szkeptikus megítélése” konstatálható (1981. 1. 85.).

Mindehhez hozzájárulnak a pedagógiai antropológia kérdésében megnyilvánuló nézetkülönbségek, amelyek akkor is figyelemreméltóak, ha a „*polgári pedagógia radikális alternatíváinak bírálata*, másrészt az antropológiai szemlélet neveléstudományi hatása viszonylatában bukkannak fel.

Nem volnánk azonban igazságosak, ha a 80-as évek első felére csak ezeket a kérdéseket vetítenénk ki. Olyan *sajátlagosan nevelélméleti kérdések*, mint a személyiség irányultságának formálása-formálódása, a személyiség mindenoldalú fejlesztésének világnézeti dimenziói, a közösségi közvélemény személyiségformáló funkciói vagy B. Suchodolski nevelélméleti felfogásának legújabb változata s annak elemzése – mind megtalálhatók ugyanebben az időszakban.

S ami ugyancsak feltűnő és egyértelműen pozitív jelenség, hogy megjelennek olyan témák, mint az értékszocializáció a nevelés folyamatában, a tanulás szervezetszociológiai értelmezése, az iskola funkciói, a szociálökológiai oktatáskutatás kérdései stb, amelyek most már valóban a-neveléstudomány egészében egy *szociológiai irányba való kitekintés*

igényét mutatják. Ha még egyelőre csekély is a száma az ilyen jellegű publikációknak, mindenesetre „valami elkezdődött”.

Ha az elvi-elméleti tanulmányok területén maradunk, külön is fölemlítendő még a *francia pedagógia körképe* címen adott nagyszabású áttekintés, amely a hazai pedagógiai tájékozottság egy feltűnő „fehér foltját” érintette, s amely természetesen összehasonlító pedagógiai vonatkozásban kiemelkedő jelentőségű.

Ugyancsak külön említendő a *középfokú szakképzés* kérdéskörében megjelent tanulmányok tematikus kötete, amely mind a szakképzés tartalmi fejlesztésének fő irányai, mind a pedagógiai folyamatok adaptív fejlesztése, mind a szakmunkásképzés perspektívái, a szakmai tanárképzés fejlődésének várható irányai, mind a korszerűség forrásai a szakmunkásképzésben fontos problémakörében értékes információk egész sorát tartalmazza.

Megállapítható tehát, hogy a 80-as évek első fele mindenekelőtt a *nevelésfilozófia, a neveléstudomány és összehasonlító pedagógia, a szociológiai tájékozódás és a középfokú szakképzés elvi-elméleti kérdéseiben hozott számottevő publikációkat.*

Ezekhez képest ez időben valamivel szerényebb arányú volt az *egzakt-kísérleti kutatások eredményeit közlő tanulmányok volumene*, bár ezeknek tematikája is színes és sokat mondó (ha olyan általánosításokra nem is adnak lehetőséget, mint az elméleti jellegűek). Itt az IEA kutatások hatásai, a célokkal kapcsolatos taxonómiák körében való tájékozódás, a tanárjelölteknek a nevelés céljával kapcsolatos nézetei, az integrációs törekvések a természet tudományos nevelésben, az iskoláskorúak teljesítménnyel kapcsolatos motivációjának összehasonlító vizsgálata, az alsótagozatos tanulók műelemző készségének kialakítása, illetve ennek kísérleti vizsgálata, az iskolai közösségek orientáló szerepe a közművelődésben, a felnőttek olvasásmegértési teljesítményeinek vizsgálata, az iskolai teljesítmény dinamikus faktorai, a tanulási motiváció fejlesztésének lehetőségei, a tartalomelemzés lehetőségei a nevelés és oktatás tervének vizsgálatában, az „önmagát beteljesítő jóslat” pedagógiai vizsgálata, az audiovizuális eszközök és anyagok hatékonyságának kérdése, a tv a pedagógiai képzésben stb. – már felsorolászerűen is megmutatják a széleskörű tematikai érdeklődést és tematikai szóródást. Ugyanakkor talán azt is, hogy – ellentétben az elvi-elméleti kérdésekben megnyilvánuló tendenciával – itt kialakul egy olyan benyomás, hogy érvényesül egy bizonyos esetlegesség és a „nagy témák” szerényebb arányokban jelentkeznek.

Az évtized első felének a kutatási eredményeihez tartoznak (a Magyar Pedagógia által behatárolt keretben gondolkodva) fontos *neveléstörténeti tanulmányok* is; a Nagy László évforduló akadémiai emlékülésével kapcsolatos előadások tematikus száma, az Entwurf, a Prohászka Lajos tantervemlélete s a Kemény Gábor és közoktatásunk fejlődése című tanulmányok, az első hazai pedagógiai tankönyvről szóló cikk, az iskolaügy története Magyarországon (996–1777), valamint az ellenforradalmi rendszer népiskolája Magyarországon című kötet recenziója, a dualista korszak közoktatásügyével kapcsolatos helytörténeti írás stb.

Ha mindehhez hozzávesszük, hogy a folyóirat sok fontos kérdésben adott tájékoztatást és külön is részletes információt napjaink pedagógiai szociológiájáról (az angolszász országokban), ezeken túl alapvető hazai és külföldi művekről recenziókat (ha szerény arányokban is) – akkor fő vonalaiban áttekintettük a Magyar Pedagógia fejlődésének ezt a harmadik periódusát (amely e sorok írásakor – 1985 május elején – még nem ért véget,

folyóiratszámainak pedig kerekén másfél esztendeje még nem vehető számba, mert ezután jelenik meg).

Figyelembe véve az akadémiai folyóirat(ok) megjelenésével kapcsolatos növekvő nehézségeket és külön is a Magyar Pedagógia átlagosnál mostohább szerkesztési körülményeit, azt mondhatjuk, ebben a periódusban is megtette a töle telhetőt – és különösen nevelésfilozófiai-nevelésméleti viszonylatban nem is jelentéktelent – a neveléstudomány helyzetéről való tájékoztatásban, eredetileg kitűzött feladatainak teljesítésében.

Sok ez vagy kevés? – lehetne feltenni a manapság szokásos kérdést.

Ha az egész elmúlt negyed századot nézzük, azt mondhatjuk, hogy semmi esetre sem „sok”, de ennyi volt lehetséges. Valószínű azonban, hogy minden olyan területen, melyet az eredeti programban 1961-ben meghatároztunk, többet kell tenni az elkövetkezőkben.

Úgy tűnik, hogy magát az *eredeti programot*, amely mindmáig megfelelőnek bizonyult, alighanem a *jövőben is követni lehet*. A program megvalósításában a folyóirat mindhárom periódusában érzékenyen figyelt arra, hogy *új pedagógiai kezdeményezések iránt fogékony, egymástól eltérő nézetek iránt pedig kellőképpen toleráns legyen*. A folyóiratnak ezek a jellemzői bizonyára érzékelhetők és mint pozitív hagyományok a jövő számára is értékesíthetők lesznek.

A Pedagógiai Bizottság tevékenységéből adódóan, amely a folyóirat „gazdája”, időről időre a neveléstudomány egészét illető helyzetelemzések is fontos funkciót töltek be a lapban; ez bizonyára a jövőben is ilyenformán alakítható.

Ezzel együtt annak az olvasónak a számára, aki tudományos igénnyel és hosszabb időn át nyomon követte a folyóirat tevékenységét, jelentkezhetik *egyfajta hiányérzés*; ez úgy fogalmazható meg, hogy a folyóirat nem mindig tudott kellő időben differenciált értékeléseket adni alapvető kérdésekben jelentkező eltérő nézetekről, ennél fogva egyes vitatható vélemények a kelletténél jobban nyitva maradtak, egyes felmerült problémák választ nem kaptak. Ez a körülmény természetesen a legnagyobb mértékben összefügg a neveléstudomány sok tekintetben problematikus helyzetével, fejlődésének egyenetlenségével, a neveléstudományi kutatások tematikájának időnkénti „lebontásából” eredő bizonytalansággal és más, szubjektív tényezőkkel is.

A fejlődés útja nyilván a közeljövőben sem lesz vagy aligha lesz göröngyöktől és nehézségektől mentes. Ez azonban nem teljesen újkeletű jelenség, régóta kíséri a neveléstudományt. Ennek ellenére *eddig* (s itt csak részben bemutatott) *teljesítményei sem lebecsülhetőek*, s alapot adnak arra, hogy bizakodjunk: mind folyamatban levő és az interdiszciplináris lehetőségeket fokozottan értékesítő elvi-elméleti kutatásai (az alapvető kérdések „újra-gondolását” kilátásba helyező eszmélkedései), mindig egzakt-kísérleti-mérési vizsgálatai s azoknak remélhetően az egész neveléstudomány egzaktóságára jótékonyan visszaható következményei – e tudomány jelenlegi állapotának olyan meghaladását eredményezhetik, amely *a szocialista neveléstudomány egész négyévtizedes fejlődésének pozitív értékeit is megőrizve jelent majd egy új fejlődési szakaszt*.